

sen, idet man kan hævde, at EU har fungeret som en overnational dynamo, der har bidraget til at harmonisere betingelserne for kvinders arbejdsmarkedsadfærd.

Styrken ved Bourdieus systemteori er som før nævnt dens *helhedsperspektiv*. Det væsentligste teoretiske og metodiske problem er, at de handlende aktører ikke ved, hvad de gør. At aktørernes sociale handlinger fungerer uden om bevidste "valg" og "intentioner" (p. 81). Analysemodellen ignorerer derfor spørgsmålet om de kollektive aktørers betydning for sociale forandringsprocesser. Ligesom betydningen af individernes reflexivitet for valg af livs- og reproduktionsstrategier overses.

Sammenfattende må det påpeges, at styrken i analysen er beskrivelsen af de interne reproduktionslogikker i de fire systemer. De ofte overraskende fællestræk, for eksempel mellem Skandinavien og Italien, bliver sat ind i en systemisk helhedsanalyse, som inddrager samspillet mellem familien, udvalgte politikker i velfærdsstaten, og arbejdsmarkedsforhold. Konklusionen er tilsyneladende, at der eksisterer en skandinavisk model, selv om analysen også påpeger en række forskelle mellem Danmark og Sverige. Analysen bekræfter for så vidt kvindeforskernes påstand om, at både i Danmark og Sverige er velfærdsstatens reproduktionspolitikker af central betydning for kvinders emancipation. Hovedproblemet i analysen og hos Bourdieu er efter min mening forholdet mellem reproduktion og forandring af de sociale systemer. Analysen fokuserer på systemets reproduktion snarere end sociale forandringer. Spørgsmålet er for eksempel, om konklusionen på analysen af Italien, at det er et fundamental stabilitet i systemet, er holdbar. En alternativ tolkning er, at systemet er yderst ustabil, hvis vi inddrager samspil-

let mellem køn, klasse og generation.

Bogen rejser en række centrale spørgsmål om familiens, velfærdsstatens og arbejdsmarkedets betydning for ændringerne i kvinders adfærd og prioriteringer, og den kan fungere som en god udfordring til den dominerende tendens i komparativ velfærdsstatsforskning.

Birte Siim
Institut for Samfundsudvikling
og planlægning
Aalborg Universitet

Martin Paldam, *Dansk u-landshjælp. Altruismens politiske økonomi*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1997, 444 s., 198,00 kr.

Det er en besynderlig bog, Martin Paldam har skrevet. Titlen antyder, at der er tale om en analyse - politisk-økonomisk - af dansk u-landsbistand. Elementer til en sådan findes da også i bogen, men den indeholder meget andet og mere end det. Tilstedeværelsen af mange dagsordener - skjulte som åbne - udgør en af bogens svageste sider. På den anden side ligger der en imponerende fortjenstfuld arbejdsindsat bag udarbejdelsen af bogen, hvilket også afspejles i omfanget - godt 400 sider - og i det store spektrum af spekulative betragtninger, observationer, egentlige forskningsresultater og udokumenterede, men stærke påstande findes der en god del guldkorn, men igen: så sandelig også mange mindre ædle forekomster!

Bogen består af tre hoveddele indrammet af en indledning og en afslutning. Den første del - godt 100 sider - består først og fremmest af en række betragtninger af mere overordnet karakter om u-landenes udvikling i et længere tidsperspektiv. Den

sen, idet man kan hævde, at EU har fungeret som en overnational dynamo, der har bidraget til at harmonisere betingelserne for kvinders arbejdsmarkedsadfærd.

Styrken ved Bourdieus systemteori er som før nævnt dens *helhedsperspektiv*. Det væsentligste teoretiske og metodiske problem er, at de handlende aktører ikke ved, hvad de gør. At aktørernes sociale handlinger fungerer uden om bevidste "valg" og "intentioner" (p. 81). Analysemodellen ignorerer derfor spørgsmålet om de kollektive aktørers betydning for sociale forandringsprocesser. Ligesom betydningen af individernes reflexivitet for valg af livs- og reproduktionsstrategier overses.

Sammenfattende må det påpeges, at styrken i analysen er beskrivelsen af de interne reproduktionslogikker i de fire systemer. De ofte overraskende fællestræk, for eksempel mellem Skandinavien og Italien, bliver sat ind i en systemisk helhedsanalyse, som inddrager samspillet mellem familien, udvalgte politikker i velfærdsstaten, og arbejdsmarkedsforhold. Konklusionen er tilsyneladende, at der eksisterer en skandinavisk model, selv om analysen også påpeger en række forskelle mellem Danmark og Sverige. Analysen bekræfter for så vidt kvindeforskernes påstand om, at både i Danmark og Sverige er velfærdsstatens reproduktionspolitikker af central betydning for kvinders emancipation. Hovedproblemet i analysen og hos Bourdieu er efter min mening forholdet mellem reproduktion og forandring af de sociale systemer. Analysen fokuserer på systemets reproduktion snarere end sociale forandringer. Spørgsmålet er for eksempel, om konklusionen på analysen af Italien, at det er et fundamental stabilitet i systemet, er holdbar. En alternativ tolkning er, at systemet er yderst ustabil, hvis vi inddrager samspil-

let mellem køn, klasse og generation.

Bogen rejser en række centrale spørgsmål om familiens, velfærdsstatens og arbejdsmarkedets betydning for ændringerne i kvinders adfærd og prioriteringer, og den kan fungere som en god udfordring til den dominerende tendens i komparativ velfærdsstatsforskning.

Birte Siim
Institut for Samfundsudvikling
og planlægning
Aalborg Universitet

Martin Paldam, *Dansk u-landshjælp. Altruismens politiske økonomi*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1997, 444 s., 198,00 kr.

Det er en besynderlig bog, Martin Paldam har skrevet. Titlen antyder, at der er tale om en analyse - politisk-økonomisk - af dansk u-landsbistand. Elementer til en sådan findes da også i bogen, men den indeholder meget andet og mere end det. Tilstedeværelsen af mange dagsordener - skjulte som åbne - udgør en af bogens svageste sider. På den anden side ligger der en imponerende fortjenstfuld indsats bag udarbejdelsen af bogen, hvilket også afspejles i omfanget - godt 400 sider - og i det store spektrum af spekulative betragtninger, observationer, egentlige forskningsresultater og udokumenterede, men stærke påstande findes der en god del guldkorn, men igen: så sandelig også mange mindre ædle forekomster!

Bogen består af tre hoveddele indrammet af en indledning og en afslutning. Den første del - godt 100 sider - består først og fremmest af en række betragtninger af mere overordnet karakter om u-landenes udvikling i et længere tidsperspektiv. Den

anden del - ca. 120 sider - fokuserer på dansk bistand, dens udvikling og sammensætning og årsagerne til dette. Det er her, "altruismens politiske økonomi" diskuteres. I bogens tredje del - ca. 130 sider - kommer så den egentlige vurdering af dansk projektbistand ud fra besøg på 37 afsluttede bistandsprojekter. Til sidst trækkes nogle hovedlinjer op, og der rundes af med nogle sympatiske ønsker om en fortsat og forbedret dansk bistand.

Del 3 er klart den bedste. Læseren føres rundt til de 37 Danida-støttede projekter i ni lande i tre verdensdele, og Paldam berettiger om sine vurderinger af de enkelte projekter. Man får herigennem et meget fint indtryk af den betydelige bredde i de konkrete aktiviteter, som gemmer sig bag betegnelsen "dansk bistand", en bredde, som gør det næsten meningsløst at diskutere (og analysere) bistanden under ét. Vurderingerne af de enkelte projekter er baseret på gennemlæsning af skriftlige rapporter om projekterne, sammenholdt med observationer og oplysninger indhentet under (nødvendigvis) korte besøg på dem alle. I disse vurderinger findes der mange skarpsindige betragtninger koblet med en god forståelse for både lokale omstændigheder og de generelle vanskeligheder, som kan være forbundet med forskellige typer af projekter. Hvert projekt tildeles afslutningsvis en samlet karakter på en skala gående fra 0 til 4. De konkrete karakterer tildeles skønmæssigt med vægt på lidt forskellige aspekter ved de enkelte projekter, men de virker meget rimelige. Et enkelt projekt ville jeg nok have vurderet markant anderledes. Det drejer sig om leverance af lidt nydeligt mejeriudstyr til den thailandske konges demonstrationslandbrug, som forefindes inde på kongepaladsets område i Bangkok. Projektet får topkarakter af Paldam og medvirker derfor til de meget

fine karakterer, som projekterne (2) i Thailand samlet opnår. For mig virker projektet som en diplomatisk høfligheds-gestus, der er blevet indplaceret i Danidas budget, for hvor skulle man ellers bogføre det? Jeg er ikke i tvivl om, at mejerianlægget kører fint, men er det overhovedet et udviklingsprojekt?

De 37 tildelte karakterer bearbejdes efterfølgende statistisk, hvilket virker lidt malplaceret givet tallenes oprindelse, men Paldam når dog frem til vurderinger som passer med rimelig velinformeret sund fornuft: det er vanskeligt at bedrive bistand i Afrika, Danida er faktisk ikke så dårlig til at lave projekter; små projekter er lettere end store osv. Det, man savner mest, er egentlig en sammenligning med andre bistandsydere, som arbejder under samme betingelser. Først ved en sådan sammenligning kan Danidas indsats for alvor sættes i perspektiv. Ud fra et skatteborgersynspunkt er vurderingen dog ganske beroligende - mine penge går til ganske rimelige formål, og som hovedregel bruges pengene fornuftigt, om end meget naturligvis set i bakspejlet kunne være gjort bedre. Paldam argumenterer stærkt for, at en anvendelse af kvantitative cost-benefit analyser ville gøre projekterne væsentlig bedre. Det har han da sikkert i flere tilfælde ret i, men da det omvendt i mange tilfælde lader til at være særdeles besværligt at udarbejde sådanne analyser ordentligt, og projekterne i forvejen lader til at være fornuftige, er det et spørgsmål, om det er umagen værd. Det kræver vel egentlig også en cost-benefit analyse at afgøre spørgsmålet.

Det forudgående afsnit, del 2, handler som nævnt om udformningen af dansk bistandspolitik. De sædvanlige bistandsstatistikker gennemgås, landevalget diskuteres og roses, målsætningerne for bistanden gennemgås, og det diskuteres

kort, hvad der har forårsaget svingningerne i den samlede bistand til flere af landene. Interessant nok konstateres det, at den danske bistand i flere tilfælde har svinget i takt med andre donorers, og at Danmark generelt har belønnet lande, der gennemfører strukturtilpasningspolitikker. Begge elementer er interessante set i lyset af den centrale diskussion af årsagerne til den danske bistands størrelse og udformning. Her ses nemlig kun på hjemlige årsager, først og fremmest indflydelsen fra forskellige interesser. Hovedtesen er, at det, der dybest set driver værket, er "altruisme". Tesen styrkes af, at Paldam ikke kan finde tilstrækkelig vægtige materielle interesser til at disse i kombination kan forklare bistanden. Derfor er det altruisme, og det er især den såkaldte "u-landsoffentlighed", der sammen med Danida-bureaukratiet bestemmer bistandspolitikken. U-landsoffentligheden består af de mange forskellige organisationer i Danmark, som beskæftiger sig med u-landsforhold. Da de hver især har deres små kæpheste, ræsonnerer Paldam, bliver Danidas politik et sammensurium af de forskellige gode mål, som så ofte fremhæves: de fattige, kvinderne, miljøet med videre skal bistås. Det kan ikke afvises, at politikken er blevet udformet på denne måde, men det dokumenteres slet ikke, og det er lidt underligt, at Paldam ikke er opmærksom på det fænomen, som har været meget diskuteret, nemlig tendensen til, at især de store private u-landsorganisationer mere og mere ligner minikopier af Danida blandt andet ved, at de vil kombinere de samme mål som Danida. Paldam mener også, at altruismen i særlig grad trives på henholdsvis venstrefløjen og i kirkelige kredse. Det lyder umiddelbart lidt trist på vegne af resten af befolkningen (inklusive Paldam), men heldigvis dokumenteres det heller ikke,

så måske passer det ikke. Som det fremgår, er jeg meget kritisk over for analysen af "altruismens politiske økonomi", især fordi der ikke er tale om noget, der blot minder om en seriøs analyse. Og der er mange oplysninger, der ikke stemmer overens med de givne fortolkninger. For at være lidt polemisk: Hvis det virkelig var venstrefløjen og de kirkelige organisationer, der bestemte over dansk bistand, ville den så - som det blev nævnt ovenfor - svinge i takt med Verdensbankens bistand og bruges til støtte for strukturtilpasningsprogrammer?

Bogens del 2 behandler ud over Danmarks-diskussionen henholdsvis Verdensbanken og norsk og svensk bistand og bistandspolitik. Meget informativt, men det er svært at se andet rationale for omtalen end at alle tre parter anvender økonomer og økonomiske analyser i større omfang end Danida. Om deres projektbistand er bedre eller anderledes end Danidas, berøres stort set ikke.

Bogens del 1 indeholder som nævnt en række betragtninger af overordnet karakter om ulandenes udvikling. Begrundelsen for at inkludere disse betragtninger er angiveligt (p. 18) "den sørgelige mangel på udviklingsøkonomisk viden i Danmark". Som en ubehagelig understrøm i fremstillingen flyder en åbenbart stærkt følt uenighed med andre danske forskere inden for udviklingsøkonomi, men vist også inden for mere generel udviklingsforskning. Paldam taler således om "politiserings mørke år" og "voodoo-agtig økonomisk teori" (p. 17), og der henvises til "moderate" og "radikale" med henvisning til Blekingegade-banden (p. 27). Dette er helt utilstedeligt, så meget mere, som der intetsteds anføres hverken substans i eller belæg for påstandene.

Det substantielle indhold i den første del af bogen er et opgør med den "ISI-

socialistiske udviklingsstrategi", som mange u-lande tidligere har fulgt, men som de fleste nu angiveligt er på vej væk fra. ISI betyder import-substituerende industrialisering, og Paldam skitserer hovedindholdet i strategien til opnåelse af denne form for industriel udvikling. Han lægger især vægt på den meget store statslige økonomiske rolle, som strategien normalt indebærer. Det erkendes, at strategien i en opbygningsfase ofte fører til en pæn økonomisk vækst (p. 30), men hovedbudskabet er, at strategien på længere sigt fører til ineffektivitet, stagnation og skæv indkomstfordeling. Fremhævelsen af de forskellige mekanismer, som bevirker, at strategien får disse negative langtidsvirkninger er interessant, om end ikke ukendt, hvis man har kendskab til den internationale diskussion. Der, hvor det går galt, er, når Paldam empirisk vil vise, at lande, der har fulgt strategien, har klaret sig skidt, mens lande, der har brudt med strategien har klaret sig overordentlig fint. Eksemplerne på vellykkede strategier udgøres ikke uventet af de østasiatiske højvækstlande, Sydkorea og Taiwan. Men også Chile, som Paldam kender bedst, fremhæves som et lysende eksempel. Thailand fremhæves blandt modtagerlandene af dansk bistand som endnu et godt eksempel. Hovedeksemplet på en forfejlet strategi udgøres af Tanzania, der ifølge Paldam lider under alle dårligdommene ved en ISI-strategi. Problemet er selvfølgelig, at det er meget vanskeligt at afgøre dels hvilken (eller hvilke) økonomisk(e) udviklingsstrategi(er) forskellige lande har fulgt, dels hvorvidt de gode eller dårlige udviklingsforløb alene eller i hovedsagen er forårsaget af regeringernes udviklingspolitik. En cirkelslutning fra udfald (økonomisk vækst) til årsag (økonomisk politik) er snublende nær her. Som Paldam

rigtigt fremhæver andetsteds, er det vanskeligt at trænge til bunds i økonomiske årsagsforhold på makroplanet (p. 71), og det fremhæves også, at den omfattende forskning på området ikke har givet synderlig klare resultater (p. 108). Økonomi er netop ikke en eksakt videnskab (p. 50). Så meget desto mere undrer det, at Paldam med så stor sikkerhed er i stand til at udpege både den forkerte (ISI) og den rigtige strategi (eksportsatsning), og tilsyneladende mener, at der er entydigt empirisk belæg herfor. Deler man verdens lande op i fire typer, som Paldam gør (p. 65): 1) kommunisme, 2) den nordvesteuropæiske model, 3) ISI-modellen og 4) Chicago-modellen, ja, så forekommer det mig, at også Sydkorea og Taiwan nok er at finde indenfor ISI-modellen, da de ikke ud fra de anførte oplysninger kan henføres til de andre modeller. Og selv det chilenske eksempel er ikke helt klart. Paldam viser i en figur, at det chilenske bruttonationalprodukt pr. indbygger efter dramatiske nedture i midten af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne nu udviser en stabilt voksende tendens og i de seneste år har overhalet gennemsnittet for seks nabolande. Det er sikkert godt for chilenerne, hvis de alle får del i den voksende kage, men nabolandenes udvikling har vel heller ikke været så dårlig, især i ISI-politikkens dage i 1970'erne, mens de er stagneret siden 1980'erne på trods af, at i hvert fald ét af disse lande, Argentina, ifølge Paldam har gennemgået økonomiske strukturreformer af næsten samme kaliber som Chile (p. 50). Samlet er det altså vanskeligt at tage Paldams generelle udviklingsmæssige betragtninger alvorligt, men det må indrømmes, at der falder mange underholdende bemærkninger undervejs. Paldams ønske om, at verdens lande bevæger sig i retning af de nordvesteuropæiske landes model er vel også sym-

patisk, mens det er vanskeligere at være enig med ham i, at dette også er den sandsynlige vej, flertallet af u-lande vil bevæge sig, selv om der er langt igen (p. 68).

Bogen er bedst, hvor Paldam erkender, at den virkelige verden sjældent er så entydig, som forskellige teorier måske antager. Den er værst, når Paldam med den retroendes styrke fremfører den rette lære med hensyn til økonomisk udviklingspolitik, med hensyn til vantros - især de ikke-navngivne danskes - dårskab og manglende indsigt med videre. Det er synd, fordi bogens dårlige sider er så fremtrædende, at de meget let blokerer for de fornuftige synspunkter og vurderinger, som den også indeholder.

Det er fristende og helt i bogens egen ånd at benytte Paldams egen fremgangsmåde ved vurdering af bistandsprojekter, dvs. tildele bogen en samlet karakter på en hjemmelavet skala. Det vil jeg dog undlade, men som det fremgår af det ovenstående, er der tale om en meget ujævn præstation. Man kunne formentlig også foretage en cost-benefit analyse af det projekt, som Rockwool Fonden her har iværksat. En sådan kræver vist en behård økonom-uddannelse, så det vil jeg overlade til andre. Som ved mange danske projekter er det, der bærer bogen igennem, den pragmatiske snusfornuft, ikke de teoretiske betragtninger!

Jørgen Dige Pedersen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Nils Andrén, *Maktbalans och alliansfrihet. Svensk utrikespolitik under 1900-talet*, Stockholm: Norstedts Juridik, 1996, 283 s., SEK 406,00.

Bogen er en udvidet og ajourført udgave af en bog, som Andrén udgav i 1990 sammen med en medforfatter. Og ajourført kan man sige, at bogen er. Eksempelvis citerer Andrén en udtalelse af Göran Persson så sent som fra 2. oktober 1996 (s. 168). Også bibliografien er opdateret, så med de forandringer, der er sket i svensk udenrigspolitik siden 1990, kan man godt sige, at der er tale om en helt ny bog.

Fremstillingen er meget klart disponeret. Efter en kort oversigt over udenrigspolitikens instrumenter og vilkår følger tre større afsnit. I det første giver forfatteren en historisk baggrund for den svenske udenrigspolitik. Fremstillingen slutter med de skandinaviske forsvarsforhandlingers sammenbrud i 1949, og det er meget naturligt, fordi hermed blev grundlaget for den svenske alliancefrihed lagt. Det andet større afsnit er det fyldigste og - siger forfatteren i forordet - bogens centrale del. Her behandles blandt andet doktrinen om alliancefrihed i fred og neutralitet i krig, Sveriges forhold til nordisk og europæisk samarbejde, højteknologi og sårbarhed og endelig sammenhængen mellem udenrigspolitik og forsvarspolitik. Det tredje afsnit handler om Sverige på den globale arena, og her behandles emner som kollektiv sikkerhed, nedrustningsproblemer, forholdet til den tredje verden og spørgsmålet om menneskerettigheder. Bogen afsluttes med et afsnit om "lärdomar och utmaningar" (dvs. erfaringer og udfordringer), hvor forfatteren angiver at ville opstille nogle tænkelige problemer for fremtiden.

Som det fremgår, kommer man hele vejen rundt i svensk udenrigspolitik, men især er der nok grund til at fremhæve behandlingen af svensk alliance- og neutralitetspolitik. Ingen kender denne debat bedre end Andrén, og han giver en meget nuanceret fremstilling af doktrinens ud-